

Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta

Starc, Tihana

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:905621>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i pedagogije

Tihana Starc

Interkulturalne karakteristike najvećih religija svijeta

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Neven Hrvatić

Osijek, 2011.

SADRŽAJ

SAŽETAK

1. UVOD.....	1
2. INTERKULTURALIZAM I MULTIKULTURALNO DRUŠTVO.....	2
3. ISLAM.....	3
3.1. Islamski zakoni.....	4
3.2. Muslimanska obitelj i odgoj.....	6
3.3. Odnos Islama i Kršćanstva.....	7
4. KRŠĆANSTVO.....	8
4.1. Kršćanstvo i obitelj.....	9
4.2. Kršćanstvo i kultura.....	10
4.3. Kršćanstvo i druge religije.....	11
4.4. Kršćanski stil života.....	12
5. HINDUIZAM.....	13
5.1. Hinduistički pogled na život.....	14
5.2. Dužnosti hindusa.....	15
5.3. Molitve i svečanosti hindusa.....	17
6. BUDIZAM.....	18
6.1. Podjela Budizma.....	19
6.2. Svetkovine Budizma.....	20
6.3. Budistička obitelj i odgoj.....	21
7. NENASILJE KAO ZAJEDNIČKA BIT SVIH RELIGIJA.....	23
8. ZAKLJUČAK.....	25
9. LITERATURA.....	26

SAŽETAK

Interkulturalizam je kao pokret, projekt i program definiran i usvojen u Vijeću Europe prije 30 godina. Predstavlja važan dio razvijanja demokracije, unapređivanja civilnog društva i europskog zajedništva. Njegova težnja je usmjerena ravnopravni dijalog i suradnju različitih kultura, jezika, religija, tradicija i vrijednosnih sustava. Interkulturalizam sugerira mogućnost, kao i nužnost poprečnih veza među kulturama i njihovim pripadnicima.

Težnja društva je usmjerena i na poticanje multikulturalizma, što znači da se uvažavaju razlike koje postoje s obzirom na nacionalnu, jezičnu, vjersku pa i rasnu raznolikost koje čine suvremenu zbilju te proklamira princip tolerancije različitosti.

Rad obuhvaća najveće religije svijeta, kršćanstvo, islam, budizam i hinduizam, njihov nastanak, vrijednosti za koje se zalažu, te način života koji promoviraju. U suštini svih religija se nalazi potreba za mirom i nenasiljem, kao suvremena želja svakog društva.

Ključne riječi: *interkulturalizam, religije svijeta, nenasilje*

1. UVOD

Čovjek je od davnina bio radoznalo biće. Želio je spoznati samog sebe te prirodu koja ga okružuje. U svojim promišljanjima dolazio je do različitih spoznaja, no neke spoznaje su mu ostale neshvatljive. U prvobitnoj ljudskoj zajednici nastaju neki oblici religije kao posljedica čovjekovog shvaćanja da se mnoge stvari u prirodi događaju i bez njegove volje i da on na te pojave ne može utjecati. Čovjek je želio bolje razumjeti svijet oko sebe i razloge njegova postojanja te stoga nastaju religije kako bi se na neki način moglo objasniti postojanje viših sila na koje se ne može utjecati. Religija predstavlja organizirani sustav vjerovanja i bogoslužja koje stavljaju Boga u središte. Postoje i pojedinačne grupe ljudi koji ne prakticiraju neku tradicionalnu vjeru ili religiju već prakticiraju neku vrstu vjerovanja na svoj osobni način, nevezano od organiziranih religija. Većina zemaljskog stanovništva vjeruje da je nekakva nadnaravna sila utjecala na stvaranje svijeta i da ima bar donekle utjecaj i na život pojedinaca. Religije možemo podjeliti na politeističke i monoteističke. Za politeističke religije karakteristično je vjerovanje u više bogova. Najviše su bile prisutne u starim, poganskim religijama. Politeističke religije su više ritualne i obredne nego teorijske, te su najčešće narodne religije. Za monoteističke religije je karakteristično obožavanje jednog boga. Te religije su nadnacionalne i univerzalne i u načelu se ne ograničavaju na jedno pleme, narod ili državu. Danas na svijetu postoji mnogo religija te različitih oblika vjerovanja i konfesija. Najveći broj pripadnika imaju kršćanstvo, islam, budizam i hinduizam. Kršćanstvo je daleko najrasprostranjenija religija, a islam u zadnjim godinama postaje najbrže rastuća religija. Kroz povijest, religije su se širile mirnim putem, ali i ratovima, te je stoga među religijama bila prisutna netolerancija i netrepeljivost, što je u nekim područjima svijeta zadržano i do danas. U novije vrijeme javlja se težnja za mirom, međusobnom tolerancijom i poštivanjem religija, te dolazi do jačanja multikulturalizma, ali i interkulturalizma.

U radu će se stoga govoriti o interkulturalizmu kao programu koji teži da se između različitih kultura, religija i društava vodi ravnopravni dijalog i suradnja. Također će biti govora i o najvećim religijama svijeta, njihovom međusobnom odnosu, te vrijednostima, i načinu života koji svaka od tih religija pretpostavlja.

2. INTERKULTURALIZAM I MULTIKULTURALNO DRUŠTVO

Interkulturalizam je kao pokret, projekt i program definiran i usvojen u Vijeću Europe prije 30 godina. U njegovoj provedbi dominantnu ulogu imaju obrazovanje i komunikacije. Prihvaćen je kao sastavni i važni dio razvijanja demokracije, unapređivanja civilnog društva i europskog zajedništva. U osnovi njegove definicije je ravnopravni dijalog i suradnja različitih kultura, jezika, religija, tradicija i vrijednosnih sustava. (www.iterkultura.hr) Razlika između interkulturalizma i multikulturalnog društva je ta što u multikulturalnom društvu različite etničke zajednice žive zajedno, ali bez interakcije. U njemu se manjinske grupe međusobno pasivno toleriraju, ali nisu prihvaćene od strane većinske grupe. Interkulturalno društvo bi se trebalo definirati kao društvo u kojem različite grupe žive zajedno, razmjenjuju životna iskustva te poštuju međusobno različite stilove života i vrijednosti. (Dragoljub B. Đorđević, 2008)

Prema članku Ladislava Bognara „Interkulturalizam i civilno društvo“ stara Europa danas prolazi burno razdoblje vlastitog mijenjanja i traženja odgovora na nove izazove. Kolijevka mnogih civilizacija značajnih za povijest čovječanstva, koja je povijesnim previranjima, seobama, ratovima, epidemijama, klasnim i vjerskim sukobima, ali i razvojem znanosti iznjedrila do sada najrazvijeniju civilizaciju u kojoj je čovjek do sada živio - Zapadnu civilizaciju. Pri tome je Europa ostala rascjepkana na mnoge nacionalne države i državnice. Projekt ujedinjene Europe baziran je na multikulturalizmu, što znači da se uvažavaju razlike koje postoje s obzirom na nacionalnu, jezičnu, vjersku pa i rasnu raznolikost koje čine suvremenu europsku zbilju te proklamira princip tolerancije različitosti. Istovremeno se zagovara i interkulturalizam. On sugerira mogućnost, kao i nužnost poprečnih veza među kulturama i njihovim pripadnicima. Autor navodi da u Europi i dalje traje proces nastajanja novih država. Prisutni su stalni sukobi koji su uzrokovani nacionalnim i vjerskim previranjima. Rezultat nastajanja novih država pokazuje upravo suprotnu težnju od interkulturalnosti, dolazi do sve većeg podvajanja među različitim etničkim skupinama i jačanje uvjerenja da se ne može živjeti u nacionalno i vjerski izmješanim sredinama. U samoj Europi najviše prevladavaju različite kršćanske opcije. No sve one podjele i sukobi koji su se odvijali u kršćanstvu, od raskola na zapadnu i istočnu crkvu, te razvoj protestantizma, ostavili su posljedice.

Vjerske podjele su i danas prisutne u Europi. Danas gotovo da i ne postoji religija koja nema svoje zagovornike i u nekim dijelovima Europe. Velike migracije stanovništva, ali i proces globalizacije učinili su velik utjecaj na vjerski aspekt multikulturalnosti. U većini Europskih

zemalja religioznost je u opadanju. Važno je napomenuti da je Europsko društvo sekularno i da je odvojenost crkve i države princip koji vrijedi u svim zemljama.

3. ISLAM

Prema knjizi *Religije svijeta* (Beaver, ur.,1998) Islam je nastao u Meki oko 610. godine. Nije nastao među nomadima, već među stanovnicima grada koji su se bavili velikim trgovačkim poslovima. U Meki su imali svoj hram Kabu, koji je bio drevno središte hodočašća, a njegova okolica je bila sveta. Muhamed je rođen u Meki oko 570. godine, a 610. je počeo vjerovati da prima poruke od Boga koje treba prenjeti svojim sugrađanima u Meki. te poruke ili objave bile su kasnije sakupljene i one tvore Kur'an. Tvrde da je Bog jedan, da je svemoćan i milostiv, te da nadzire tijek događaja. Na sudnji dan on će ljudima suditi prema njihovim djelima i poslati ih u raj ili u pakao. Ponašanje koje očekuje od čovjeka treba sadržavati i plemenito korištenje bogatstva. Objave ponekad govore o Muhamedu samo kao o čovjeku koji opominje grešnike na Božju kaznu, a ponekad kao o Božjem proroku i glasniku. Muhamed je iskreno vjerovao da te objave nisu njegovo djelo, već da su stvarni govor Boga, koji mu je prenio anđeo. To muslimani još uvijek vjeruju. Muhamed je stekao brojne sljedbenike, ali i protivnike. Muhamedove su sljedbenike počeli proganjati, a njemu je bilo nemoguće nastaviti svoje djelovanje u Meki, te se 622. godine seli u Medinu. To preseljenje, hidžra, predstavlja početak islamske ere. Medina je bila plodna oaza, i većina je prihvatila Muhameda kao poslanika. Tu islamska vjera dobiva konačni oblik. Isprva Muhamed nije imao nikakvu političku vlast u Medini, osim što je bio vođa iseljenika iz Meke. Nakon godinu ili dvije, svi su njegovi sljedbenici, bili umiješani u neprijateljstvo s poganima iz Meke. Do 630. godine Muhamed je dovoljno ojačao da osvoji Meku. Sa svojim je neprijateljima postupao velikodušno i pridobio je većinu da postanu muslimani. Mnoga plemena iz cijele Arabije pridružila su se njegovu savezu i postala muslimanima. Svojim je uspjesima osigurao sebi vlast i postao državni poglavar. Nakon svoje smrti Muhamed je za sobom ostavio religiju i državu.

Država je u početku bila savez plemena ili rodova. Državni poglavar bio je kalif. Muhamed i prvi kalifi shvatili su da ne mogu održavati mir unutar saveza. Zato su organizirali osvajačke pohode prema Siriji i Iraku. Svrha im je bila nabavljanje ratnog plijena, uključujući i domaće životinje. Prvi pohodi su bili vrlo uspješni. Nakon svakog pohoda, umjesto povratka u Medinu, oni su osnivali logore tako da bi u sljedećim pohodima napredovali još dalje. Osvojili su Bizant i Perziju, Egipat, Siriju i Irak i napredovali prema zapadu u Libiju i istočno prema današnjem Iranu. Ekspanzija islama se nastavila čitavo stoljeće. Na zapadu su muslimani osvojili

sjevernu Afriku do atlantika, prešli u Španjolsku. Na istoku su osvojili čitavu Perziju i Afganistan. Nakon 750. godine vojna se ekspanzija usporila i jedini je napredak bio prodor u Indiju. Islam se širio i miroljubivim načinom, prenosili su ga muslimanski trgovci. Obraćeni su često zadržavali mnogo svojih običaja, ali su se tijekom stoljeća približili klasičnom islamu. Jedino područje gdje je islam morao ustuknuti bila je Španjolska. Kršćanski vojni pritisak je smanjivao područje pod muslimanskom vlašću. Naposljetku je muslimane inkvizicija iz Španjolske potpuno protjerala ili pogubila. Europski utjecaj na islamski svijet bio je mnogostran: politički, ekonomski, intelektualni i religijski. Kako se u 19. stoljeću razvila europska tehnologija, bogatiji muslimani su željeli udio u njenim pogodnostima. Kolonijalne vlasti su uvele zapadni tip školovanja. Nakon 1800. godine kršćanske crkve su slale misionare, no u islamskom svijetu su obratili vrlo malo ljudi, i njihov glavni doprinos bio je razvoj obrazovanja i medicinske njege. Početkom 20. stoljeća razvija se industrija utemeljena na zapadnoj tehnologiji. Mnoge muslimanske zemlje prihvatile su zapadni sistem školovanja. Na srednjem istoku otkrivene su velike količine nafte koju su isprva koristile zapadne zemlje, no kad su ju preuzeli muslimanski vođe, postaje oružjem u svjetskoj politici.

Daljnje širenje oružanom silom čini se malo vjerojatnim, osim u nekim ograničenim područjima. nesumnjivo je da je danas na Srednjem istoku očit novi duh samopouzdanja spram zapadnog svijeta. Politički, on se u velikoj mjeri temelji na golemim zalihama nafte u području Perzijskog zaljeva te na bogatstvu, utjecaju i moći koje pružaju te zalihe. Diljem Europe i Sjeverne Amerike, osim toga, sve je veći broj muslimana koji sve više nastoje zaštititi svoj identitet i tradiciju, a islam se uspješno natječe s kršćanstvom i marksizmom za dušu Afrike. No tvrdnja da islam privlači značajan broj preobraćenika je preuveličana.

3.1. Islamski zakoni

Tijekom stoljeća tradicionalni odgoj svakog muslimana oslanjao se na dva stupa. Teologija ga je učila što da vjeruje, a vjerski zakon mu je propisivao kako da se ponaša. U praksi je zakon bio važniji, jer je islam uvijek znao više reći o kakvoći življenja što ga je Bog odredio svojim stvorenjima nego o naravi samog Stvoritelja. Iako se uloga islamskog zakona posljednjih godina znatno promijenila, i dalje ga možemo opisati kao izvadak iz islamske misli, jezgru i srž samog islama. Vjerski zakon islama se zove šerijat. Šerijat nije bio jedinstven i kodificiran pravni sistem. Iako se smatralo da je čvrsto utemeljen na Božjem otkrivenju, razvijale su ga i usavršavale generacije pravnih stručnjaka. On upravlja društvenim i obiteljskim životom i

određuje običaje od rođenja do smrti. Pravila šerijata ne primjenjuju se na isti način u svim islamskim zemljama. U pojedinim državama šerijat je jedini izvor zakona i propisa. Ponekad su ti zakoni vrlo strogi: krivci mogu biti osuđeni na tjelesno kažnjavanje. U drugim državama stručnjaci u tumačenju islama istražuju kako bi se muslimani prilagodili stvarnosti modernog života, a da pritom ostanu vjerni učenju Kur'ana. Bez obzira na to kakav je njihov stav prema muslimanskim običajima, svi muslimanski vjernici na isti način označavaju važne trenutke u životu. Muslimanski dječaci se obrezuju po običaju koji je iz doba prije isalama.

Vjersko obrazovanje djece počinje čitanjem Kur'ana u kuranskoj školi. Vjenčanje je više obiteljski nego vjerski običaj. Kod pogreba pokojnik se ukapa desnom stranom prema Meki. Šerijat također sadrži upute o prehrani. Musliman ne smije jesti meso životinje koja nije obredno zaklana, također ne smije jesti svinjetinu, niti konzumirati alkohol. (Naudin,ur., 2007)

Islam propisuje pet glavnih dužnosti svakog muslimana, a to su:

a) Ispovijedanje vjere svakog vjernika, izražava se na sljedeći način: „Nema drugog Boga do Allaha i Muhamed je njegov sluga i poslanik.“

b) Vjernik pet puta dnevno obavlja obrednu molitvu: u zoru, u podne, sredinom poslijepodneva, pri zalasku sunca i kad padne noć.

c) Za vrijeme mjeseca ramazana, odrasli se suzdržavaju od pića, hrane, pušenja i spolnih odnosa od izlaska do zalaska sunca. Uvečer svaka obitelj prekida post i zajedno moli i večera.

d) Zakonski propisana milostinja, zekat, je vjerski porez koji musliman izdvaja od svoje plaće ili uroda za pomoć najsiromašnijima.

e) Svaki musliman, kako bi dokazao svoju vjeru, mora barem jednom u životu otići na veliko hodočašće u Meku, ako je to u stanju podnijeti fizički i materijalno.

Prema knjizi *Religije svijeta* (Beaver,ur., 1998) do polovine 19. stoljeća položaj islamskog prava korjenito se promijenio u većem dijelu muslimanskog svijeta. U mnogim sferama života šerijat su zamijenili neki drugi zakonici izvedeni iz prava zapadnog svijeta. Nastali su trgovački zakonik, kazneni zakonik, zakonik pomorske trgovine koji su se bazirali na francuskom modelu. 1915. godine dolazi do nove promjene, kada je mnoštvo muslimanskih žena prisililo sultana da posreduje i u problemima obiteljskog prava. Izdao je dva dekreta dozvolivši ženama da traže sudsku rastavu braka u određenim okolnostima koje je opravdala neka od sunitskih škola. Tako se današnje stanje uvelike razlikuje od onoga u prošlosti. Dok je šerijatski zakon nekoć prevladavao, danas je većinom ograničen na obiteljsko pravo. Raste težnja za oblikovanjem

građanskih zakonika koji će uključivati načela islamskog prava, a istovremeno i ona iz stranog izvora.

3.2. Muslimanska obitelj i odgoj

Obitelj je ključni element muslimanskog života i društva, jedan od temelja društvene stabilnosti i sigurnosti zajednice. Kur'an i Hadis obiluju propisima, pravilima i opomenama u vezi s ustrojem i ponašanjem muslimanske obitelji, a obiteljske veze su najsnažnije od svih međuljudskih odnosa. Odanost i predanost obitelji nadilazi sve društvene odanosti. Obitelj se uspostavlja putem braka, a izvanbračni odnosi se ne odobravaju. Čin razmnožavanja dolazi u obzir isključivo unutar obiteljske zajednice, a blud i preljub su grijesi za koje muslimanski zakon predviđa najstrože kazne. Celibat se sam po sebi ne smatra vrlinom, osim u posebnim slučajevima poput nemogućnosti pravilnog uzdržavanja žene. Brak je društveni i pravni ugovor, a ne sakrament, no Kur'an i Hadis daju mnoge smjernice i pravila koja svjedoče kako brak ima božansku i poslaničku dozvolu. Ljudima u dobi poželjnoj za ženidbu savjetuje se sklapanje braka kako bi se oduprli napasti izvanbračnih spolnih odnosa. Za brak je potreban pristanak i muškarca i žene, a sastanak budućih mladenaca se ne samo dopušta nego i preporučuje. Mladoženja svojoj mladenki daruje miraz, koji može biti novčani iznos ili materijalno dobro, koji stoji mladenki na raspolaganju. Kur'an dopušta poligimiju, musliman može oženiti i do četiri žene. To je bio ustupak pri okolnostima koje zahtjevaju brigu za udovice ili siročad kroz brak, primjerice u slučaju smrti brojnih muških muslimana u ratu. Ustupak poligimije dolazi uz mnoge propise kako bi ostalo vidljivo da islam ipak idealom smatra monogamiju. Islam dopušta rastavu. Rastavljeni ljudi mogu se ponovno vjenčati, no po okončanju brakorastavnog postupka muškarac ne može ponovno oženiti rastavljenu ženu sve dok se ona ne uda za drugoga muškarca i ponovno rastavi. To se čini kako bi se spriječilo olako rastavljanje od žena. Kur'an, Hadis i šerijat sadržavaju brojne propise o djeci. Njima se svjedoči važnost brige za potomstvo. S djecom se postupa s mnogo pažnje, ljubavi i odgovornosti. Zauzvrat se od djece očekuje ljubav, poštovanje i poslušnost prema roditeljima. Prva roditeljska odgovornost je pravilna briga i odgoj djece. Briga za obitelj važnija je i od milosrđa u religijske svrhe. Muslimanski roditelji jednako vrednuju mušku i žensku djecu. Dijete se smatra Božjim darom. U Kur'anu se nalaze posebne zabrane protiv zlostavljanja djece. Primarnu odgovornost za uzdržavanje djece ima otac, no u slučaju rastave i razdvajanja djecu u skrbništvo dobiva majka. Propisi Kur'ana koji se odnose na bračni život pokazuju prožimajuće načelo jednakosti i uzajamnosti. Međutim, dužnosti muškarca i žene nisu jednake. Muž je branitelj svoje žene i djece te se brine da imaju hrane i odgovarajuću

odjeću, dok se uloga žene odnosi na održavanje reda u kućanstvu i izravnu prehranu djece. (Opačić,ur., 2009)

3.3. Odnos Islama i Kršćanstva

Dodiri i odnosi između kršćanstva i islama bili su skoro uvijek nesretni. Sam Muhamed je, čini se, bio upoznat s vrlo iskrivljenim prikazom kršćanske vjere i nauka. Početna muslimanska osvajanja bila su olakšana bijednim neslogama i oštrim svadama između suparničkih kršćanskih Crkava. U idućim je godinama velik broj kršćana prihvatio vjeru novih vladara ne čineći ništa što bi pridonijelo međusobnom razumijevanju. Antagonizam nisu uklonila duga stoljeća prave izolacije, koju su prekinuli samo nesretni križarski ratovi. U dva posljednja stoljeća obnovljena je misionarska djelatnost među muslimanima, ali na većini područja je imala malo uspjeha. Dijelom stoga što su se kriva shvaćanja muslimana o kršćanstvu pokazala čvrsta, a dijelom zbog toga što je rad kršćanskih misija često spojen s političkim i ekonomskim imperijalizmom Zapada. Na djelu je i istovremeni osjećaj simpatija i otpora mnogih muslimana prema europskom načinu života i mišljenja. Ponekad je kršćanske misije zapriječila kulturna netolerantnost, nepotrebno negativan odnos prema starim obiteljskim i društvenim običajima te neuvjerljivo naviještanje kršćanskog evanđelja, kojemu je nedostajalo teološkog sadržaja, primjerenog predstavljanja i potvrđivanja u praksi.

4. KRŠĆANSTVO

Prema Jakši Opačiću, ur. (2009.) na području istočnog sredozemlja pojavila su se tri središta kršćanske Crkve, u Jeruzalemu, Konstantinopolu (današnjem Istanbulu), te u egipatskoj Aleksandriji. Širenje kršćanstva je redovno izazivalo i progone. Kršćanstvo nije službeno priznato kao religija sve do 313. godine za vrijeme vladavine cara Konstantina koji se obratio malo prije toga. U tom trenutku je kršćanstvo postalo ne samo zakonita nego i službena religija rimske države. Ovo razdoblje kršćanske povijesti je obilježeno nizom kontroverzi o identitetu Isusa Krista i kršćanskoj doktrini o Bogu. Sazivani su brojni sabori na kojima se trebalo osigurati jedinstvo kršćanske crkve na području cijeloga carstva. Veliki nemiri unutar Rimskoga carstva u petom su stoljeću izazvali podjele između zapadne i istočne Crkve. Sve dublje razlike na političkom i teološkom planu dovele su do crkvenog raskola 1054. godine. Kršćanstvo je u zapadnoj Europi između 1000. i 1500. proživjelo veliku renesansu. Bilo je to razdoblje jačanja političkog i društvenog utjecaja Crkve, a papin je osobni autoritet sudjelovao u političkim razmiricama u regiji na dotad neviđenim razinama. Šesnaesto stoljeće donijelo je značajni prevrat unutar zapadnog kršćanstva, koji se obično naziva reformacija. Njegovi korijeni leže u renesansi, što se posebno odnosi na zahtjev za povratkom prvotnim, novozavjetnim izvorima kršćanstva. Najznačajnija osoba toga doba je Martin Luther, prema kojemu su crkvena učenja tijekom srednjeg vijeka postala iskrivljena i iskvarena te ih je potrebno uskladiti sa Svetim pismom. Razvija se protestantizam kao zasebna vrsta kršćanstva. Krajem 1540-ih katolička crkva započinje vlastitu reformaciju, poznatu kao protureformacija. Uklonjena su mnoga vjerovanja i običaji kojima su reformatori prigovarali, no između protestantizma i katolicizma je ostalo dovoljno značajnih razlika. Tijekom 18. stoljeća javlja se sve veće neprijateljstvo prema Crkvi, a u Francuskoj je to bio i jedan od razloga Francuske revolucije. U Sovjetskom Savezu se pokušava aktivno ukloniti religija iz javnog i privatnog života, što dovodi i do provođenja izrazito antireligijske politike u mnogim državama. Tek padom berlinskog zida dolazi do velike renesanse, i otvorenosti prema religiji u toj regiji. Danas je kršćanstvo pretežito vjera zemalja u razvoju, a manje u razvijenim zemljama.

Kršćanska je vjera izravni potomak židovske religije. Obilježava ju vjera u jednoga Boga, Stvoritelja i Gospodara svega svemira, koji vlada svime, vjera da su ljudi stvoreni na sliku i priliku Božju, da je Bog pravedni sudac te da će jednoga dana poslati svoga poslanika, Mesiju, koji će vječno vladati. Na ta su vjerovanja znatno utjecali Isusov dolazak, pouzdani izvještaji

njegovih sljedbenika o uskrснуću od mrtvih i pramanju dara Duha Svetoga na Pedeseticu. Zadržana je osnovna sličnost sa židovskom religijom, ali je došlo i do nekih temeljnih promjena.

4.1. Kršćanstvo i obitelj

U knjizi Religije svijeta urednika Jakše Opačića (2009) Isusovo učenje se opisuje kao pojedinačno i opće, usmjereno na najmanje i najveće jedinice društva, odnosno na pojedince i na sveopće „kraljevstvo“. U povijesti kršćanstva naglasak se često stavljao na institucije koje su služile kao posrednici između individualnog i univerzalnog, a najistaknutije među njima su obitelj i Crkva. Mnogi su se kršćanski pisci protivili braku, spolnim odnosima, djeci i obitelji kao zaprekama na putu prema višoj svrsi, odnosno posvećivanju života Božjoj službi. No nisu svi kršćani tako razmišljali. Što se više uglednih rimskih obitelji priključivalo Crkvi to je sve teže bilo podržavati stav da je obiteljski život niži, pa čak i bezbožan način života. Sveti Aurelije Augustin stao je u obranu braka i obitelji kao potpuno prihvatljiva načina kršćanskog života. Sve dok se spolni odnos i brak koriste isključivo u svrhu rađanja djece, smatrao je, da su u Božjim očima potpuno prihvatljivi. Obitelj se u srednjovjekovnom kršćanskom nauku još uvijek smatrala manje vrijednom i podređenom Crkvi i samostanima. Tom se stavu usprotivila protestantska reformacija. Oni su pozivom smatrali dužnost ženidbe i rađanja djece, a ne redovništvo. Njihova je vizija kršćanske obitelji bila patrijarhalna. Na čelu obitelji trebao se nalaziti muškarac, koji je odgovoran za njezinu moralnu i materijalnu dobrobit. A dok su muškarcu uz obiteljski život bili pozvani na zanimanja iz javnog života i gospodarstva, žene su bile pozvane isključivo na dužnosti u kućanstvu. Protestantima su Crkva i obitelj bile jednako važne institucije. Pobožni kršćani trebaju biti oblikovani u oboje. Brak koji je do tada bio smatran građanskim pitanjem tada je uvučen u Crkvu. Kada je tadašnji svijet prepustio svoje mjesto modernom svijetu, taj je kršćanski stav prema obitelji postajao sve izraženiji tako da mnogi danas smatraju kako se današnji kršćani, i rimokatolici i protestanti, više od ikoga drugoga zalažu za obiteljske vrijednosti. Jedan od razloga zašto kršćanska potpora braku i obitelji u novije doba raste leži u činjenici da crkveni nadzor nad svim ostalim vidovima društva slabi, a sfera obiteljskog života ostaje jedino područje na kojem Crkva može učinkovito svjedočiti.

Prema knjizi iz gradske knjižnice vinkovci (Larousse) odgoj kršćanske djece započinje nakon rođenja kada se dijete krsti i tako ulazi u kršćansku zajednicu. Svećenik mu polije glavu vodom, kao znak očišćenja i pomaže ga svetim uljem. Dijete dobiva vjersko obrazovanje zvano

katekizam, uči se moliti Bogu i ponašati kao kršćanin. Zatim slijedi prva pričest, pa ispovijedanje vjere kada se prima sakrament svete potvrde.

U knjizi Jakše Opačića prikazano je slabljenje crkvenog nadzora nad obrazovnim ustanovama, te je stoga zadaća izgradnje sljedeće generacije kršćana sve više pala na roditelje i obitelji. U moderno doba nije se samo Crkva promijenila nego i društvo. Spolno oslobođenje koje je obilježilo društvo poslije 1960-ih godina i bilo uzrokovano pojavom novih tehnologija te novih vrijednosti, imalo je mnogo jači učinak na kulturu izvan Crkve nego unutar nje. Većina ljudi iz 1920-ih ili čak 1950-ih bila bi vrlo sumnjičava prema kontracepciji, izvanbračnom spolnom odnosu, obiteljima sa samohranim roditeljima i homoseksualnosti. Moglo bi se ustvrditi kako su crkve ostale vjerne takvim stavovima, dok se šira kultura nastavila razvijati. Ne slažu se svi suvremeni kršćani s tradicionalnim naukom o obitelji. Početkom novoga tisućljeća uočeno je da se mnoge Crkve i konfesije dijele unutar sebe, na one koje žele braniti tradicionalne obiteljske vrijednosti i one koje zauzimaju nešto liberalniji stav. Ova je podjela anglikance i prezbiterijance dovela do ruba raskola. No ta podjela nije zahvatila samo kršćane. Ona odražava dublje nesuglasice unutar cjelokupnog modernog društva, nesuglasice koje se ne tiču samo spolnih uloga i seksualnosti, nego i ispravnog oblika društva i institucija koje ga čine.

Crkva je dugo samu sebe smatrala čuvaricom obiteljskoga života i spolnog morala. Zbog porasta stope razvoda na Zapadu i opće propasti tradicionalnih seksualnih običaja kršćanski moralisti sve pomnije promišljaju obiteljske vrednote, seksualnost i spolne uloge. Kršćansko shvaćanje ljudske osobe danas mnogo duguje humanističkim znanostima, ali se i sve više priznaje koliko je to već sadržano u tradicionalnoj mudrosti nezapadnih društava.

4.2. Kršćanstvo i kultura

Danas se kršćani na Zapadu moraju priviknuti ne samo na proučavanje religije, koje traje više od stoljeća na europskim i američkim sveučilištima. Oni se moraju priviknuti na živu prisutnost ljudi drugih vjera kao svojih sugrađana. Islam je sada druga najbrojnija vjerska zajednica u Zapadnoj Europi, daleko nadmašuje judaizam. Zapadne zemlje imaju mnogo stanovnika svih glavnih svjetskih religija kao i pripadnike kultova i novih religijskih pokreta. Budući da je mnogo tih novih građana azijskog porijekla, oni se susreću s predrasudama i diskriminacijom zbog boje kože i načina života. Kršćani i ostali pokušali su se boriti protiv tih zala potvrđujući vrijednost azijskih kultura i odupirući se gledištu da je zapadnjački način života istinski bolji od ostalih. Mnogi sada prihvaćaju da bi se od pridošlica trebao zahtijevati samo

minimum prilagođavanja na zapadno društvo, te da i pravda i zdrav razum ukazuju na temeljnu jednakost svih kultura. (Beaver, ur., 1998)

Jasno je da su religija i kultura nerazrješivo isprepleteni i mnogi će nastaviti uvjeravati da temeljna jednakost svih kultura znači radikalnu jednakost svih religija. Čak će i neki koji misle ozbiljno u svojoj kršćanskoj osobitosti reći: „Mi imamo svoj put do Boga, a oni svoj. Naš je istinit i djelotvoran za nas, a njihov je istinit i djelotvoran za njih.“ Takvi stavovi se čine većini naših zapadnih suvremenika kao tolerantni, uravnoteženi i iskreni prema složenim društvenim prilikama našeg vremena. Često pojedinac osjeća potisnut osjećaja krivice zbog imperijalističke eksploatacije u prošlosti i oduzimanja vrijednosti azijskim kulturama. Nova vjerska tolerancija često se smatra dijelom odštete koju Zapad duguje Istoku. Važno je zapaziti da kršćani s mnogo duljim životnim iskustvom u mnogovjernim društvima često ne dijele te stavove. Kršćani na Srednjem istoku zadržali su svoju vjeru kroz stoljeća ne priznajući nikakav temeljni identitet između kršćanstva i islama. Da su prihvatili takvu ideju ne bi imali razloga odbijati islam, ali oni su radije prihvatili inferiorni položaj u društvu i povremene progone negoli da stave te dvije religije na istu razinu. Biskup sa Šri Lanke je 1979. godine primijetio, da su britanski kršćani neskloni da načine kritičku procjenu iskustva i tvrdnji o istini drugih religija, i upozorio ih je da to proizlazi dijelom iz općeg gubitka samopouzdanja kod mnogih ljudi u Zapadnom svijetu u post-imperijalnom razdoblju. Biskup Wickremesinghe opisao je dalje kako su ljudi različitih vjera - budisti, hinduisti, muslimani i kršćani - živjeli i radili zajedno u istoj nacionalnoj kulturi Šri Lanke, pokušavajući uspostaviti pravdu, mir i napredak, ali nikad ne gubeći iz vida činjenicu da su njihova pojedinačna shvaćanja istine na kraju ipak nespojiva. Govorio je o onome što će sigurno biti iskustvo mnogih zapadnih nacija u budućnosti, tj. kako su druge religije uvijek prisutne pred nama kao alternativa objašnjenja misterija života i smrti, a posebno patnje. U našem području komparativna religija nije ograničena na sveučilišta ili male skupine koje zanima taj predmet. To je oblik našeg uobičajenog iskustva unutar kojeg moramo učiniti određene izbore u mučnim prilikama s kojima se u životu susrećemo.

4.3. Kršćanstvo i druge religije

Zapadni kršćani nemaju iste okolnosti kao oni na Šri Lanki. Ipak, mnogo je prilika da se sretnu ljudi drugih vjera i da se neposredno proučavaju njihova vjerovanja. Važno je da kršćani ne donose olako zaključke o drugim vjerama bez jednog takvog proučavanja. Budući da se tvrdnje različitih religija sukobljavaju, krajnje je primamljivo uspoređivati najbolje iz svoje vjere s najgorim iz tuđe. Ponekad one koji inzistiraju na tome da ima pozitivnih obilježja u drugim

vjerama smatraju nelojalnim svojoj vlastitoj. Nema sumnje da je kršćanska povijest puna „plemenske vjere“. Budući da ljudi nisu bili skloni vjerovati da postoji nešto dobro u drugim vjerama, svakakve su pogreške i izvrtanja prihvaćene kao činjenice. Europljani još uvijek pate od karikature islama popularizirane u Srednjem vijeku, a Židove su grubo i dosljedno ocrnjivali kršćani, pa čak i cijenjeni crkveni vođe i teolozi. To je bio jedan od najvažnijih uzroka stoljetnog progona Židova.

Naravno, kršćani nisu bili osamljeni u krivom prikazivanju drugih vjera. Muslimani su načinili svoja kriva prikazivanja kršćanstva, ali s rastom suvremenih veza to prenošenje krivog svjedočenja je nepotrebno i opasno. U prošlosti je bilo manje važno što je Hindus mislio o kršćaninu ili budist o Židovu kada nisu bili u prilici da se sretnu. No danas to nije tako jer se svi oni susreću. Kršćani bi trebali moći ostaviti po strani pristrane opise drugih vjera. Čak ni stručnjak ne može prikladno ispitati sve moguće alternative kršćanske vjere. Nijedna se religija ne može pravilno shvatiti bez pravog poznavanja njezinih svetih spisa na njihovom izvornom jeziku.

4.4. Kršćanski stil života

U društvu, koje je sve više i više svjetovno, kršćani moraju promisliti mnoge svoje temeljne stavove o osobnim i društvenim pitanjima. Institucionalizirana Crkva i njezini proglašeni mnogima se na Zapadu čine uvelike nevažnima u odnosu na njihove vlastite brige. Pokušaj da se živi jednostavnijim životnim stilom izaziva sve pozitivniju reakciju u materijalističkom svijetu. Dovodeći u pitanje potrošački mentalitet neki kršćani mogu, svojim životom odricanja, jednostavnosti i praktičnog služenja drugima, predočiti kršćanstvo svijetlu koje je privlačno i uvjerljivo. Možda je budućnost kršćanske vjere konačno u takvim pojedincima i skupinama (poput Majke Terezije).

5. HINDUIZAM

Religijska tradicija hinduizam plod je razvoja dugog 5 tisuća godina. „Hindu“ je perzijska riječ i znači „indijac“. Sami Indijci radije govore o vječnom učenju i zakonu što pokazuje datost i objavnu narav vjerovanja. Hinduizam nema ni proroka ni osnivača, nema određenu crkvenu ni institucionalnu strukturu, ni strogo određen credo. Naglasak je više na načinu života nego na načinu mišljenja.

Hinduizam je čvrsto isprepleten s predajom o zemlji Indiji, njenim društvenim sistemom i poviješću. Sveta rijeka Ganga ne napaja samo zemlju, voda je simbol beskonačnog života. Stotine tisuća hrle svakog dana na njene obale da bi obavili obredna pranja u njenim vodama.

Stanovništvo Indije je daleko od homogenog. Svaka pokrajina ima svoj jezik i običaje kao i svoje religijske ideje i praksu. Većina stanovništva je poljoprivredno. Taj faktor pridonosi golemoj lokalnoj raznolikosti unutar većih područja.

Oko 400 milijuna ljudi na indijskom potkontinentu može se smatrati hinduima. Kamo god su Indijci odlazili oni su nosili sa sobom svoju kulturu, vjerske nazore i praksu.

Hinduizam obuhvaća mnogo različitih vjerovanja. Velika većina Hindua vjeruje u Boga na neki način, no postoje i oni koji ne vjeruju. Neki smatraju da poštivanje svih živih bića zahtjeva da budu vegetarijanci, dok će drugi žrtvovati životinje u hramu i veselo sudjelovati u pečenju pored rijeke. Neki Hindui štiju Šivu, drugi Višnu ili njegove inkarnacije, najčešće Krišnu ili Ramu.

Za hinduizam ime je okvirni termin koji ne zahtjeva potpunu homogenost. Ideja na koju se nailazi unutar hinduizma je ideja reinkarnacije ili seobe duša. Dok kršćanstvo misli u smislu važnosti odluke unutar jednog života i vidi spas u okviru pojedinačnog (iako ne zanemaruje skupinu ili cjelinu). Hindu misli o toku života kroz mnoge egzistencije. To se skriva iza pojma samsara, koji označava taj tok od rođenja do smrti, zatim do ponovnog rođenja i tako dalje. S pojmom samsare je povezan pojam karme. Karma doslovno znači „djelo“, ali znači i posljedice djelovanja u jednom životu koje se prenose u idući život, i djeluju na njegov karakter.

Korijeni hinduizma potječu od prije nekoliko tisuća godina. Rijeke su za svoje stanovnike bile životno važne, natapajući široke plodne nizine svojim poplavama. Obredna je čistoća bila vrlo važna tom ranom narodu i stari su hramovi, kao i danas uključivali ceremonijalno pranje.

Sredinom drugog tisućljeća pr. Krista arijski narod je prodro u Indiju, donoseći svoj jezik, tradicije i dubok utjecaj na stare religije, ideje i prakse, ne potiskujući ih. Njihov se jezik razvio u sanskrt, paralelu grčkom, latinskom i drugim indoeuropskim jezicima.

U hinduizmu se smatra da je hijerarhijska struktura društva dio božanske težnje za prirodnim redom. Klase su se kasnije razmnožile u mnogo skupina po rođenju (đati), koje su razlikovale

porodice više prema poslu koji su obavljale u zajednici. Iako je neke aspekte kasta indijska vlada u novije vrijeme stavila izvan zakona, sistem i dalje postoji kao integralni dio indijskog društva. Pitanja braka i uzimanja povezana su s klasnim kastinskim podjelama. Prve tri klase odvojene su od četvrte time što su oni dvaput rođeni ili posvećeni. Oni nose svetu uzicu kao oznaku višeg položaja. Skupine dati razlikuju čistog od nečistog ukazujući na važnost obredne čistoće i nečistoće koja dolazi od miješanja s drugom skupinom. Svećenici su stjecali prevlast nad društvom kroz klasnu diferencijaciju. (Beaver,ur.,1998)

5.1. Hinduistički pogled na život

U knjizi Religije svijeta (Beaver, ur., 1998) zapisano je da je za Hindua mokša veliki cilj. Riječ govori o otpuštanju, oslobođenju, osamostaljenju i slobodi. S negativne strane ukazuje na „oslobođenje od“ ili „odrešenje od“ nečega što se osjeća kao nepoželjno, od ciklusa ponovnog rođenja i vezanosti za materijalni život. S pozitivne strane ukazuje na širi pogled, na osjećaj mira i sigurnost, ideju o dostignuću ili moći da se bude i da se čini. Mnogo češće je taj cilj spasa opisan negativno kao negacija zla, žalosti i propadanja. Ideja o mokši nije uvijek bila prisutna u indijskoj religiji. Vjerojatno se želja za oslobođenjem pojavila kad je ciklus ponovnog rađanja postao osnovna pretpostavka, ukazujući na neprekidan krug postojanja koja su pod utjecajem djela svakog pojedinca (karme). Ta želja za slobodom nije politička nego duhovna. Neznanje je to što sputava čovjeka u krugu rođenje-smrt-ponovno rođenje. Oslobođenje će se postići kad znanje zamjeni neznanje, kad se stvarnost ispravno shvati, a prolaznost i privid odbaci. To je put znanja prema mokši. On obuhvaća yogu i asketsku praksu povezanu s njim. Vjerovalo se da će kontrolom disanja dozvoliti sebi da napuste tijelo zatvarajući arteriju od srca prema čelu. Posebno znanje stiče se meditacijom praćenom disciplinom yoge i ponavljanjem misteriozne mantre. Postoji i put djelovanja. Taj put oslobođenja priznaje da živimo svoj život u svijetu u kojem treba raditi i u kojem treba odgovoriti brojnim obavezama. Naš položaj u društvu uključuje dužnost. Mi ne smijemo ne sudjelovati u etičkim zahtjevima kojih smo svjesni.

U klasičnom su hinduizmu djelovanje (karma) i dužnost (dharma) glavni pojmovi. Karma će kao nagomilavanje dobrih i loših djela utjecati na čovjekovu sudbinu. Rano u Vedi postojala je ideja o općem moralnom zakonu. Čovjek je morao priznati božanski nalog, a molitva i žrtva bile su potrebne da se održi pravilan odnos između božanstva i čovjeka. Grijeh je mogao biti ili moralni ili obredni. Moralni je zakon izražavao osnovu društvenog poretka, koji je bio pod kontrolom priručnika svećenika i zajamčen od vladara. Odgovorno se djelovanje sve više odvijalo unutar čovjekove klase. Zato je dužnost povezana s čovjekovim položajem pa tako i s

klasno-kastinskom cjelinom. Naglašavaju se i dužnosti djeteta prema roditeljima, ljubav i naklonost koju roditelji moraju pružiti djeci, uzajamno poštivanje u braku i ljubav i sklad u drugim odnosima. Jedina apsolutna etika je povezana s oslobođenjem pojedinca od ciklusa ponovnog rađanja. Iz tog razloga moraju se držati osnovne moralnosti, suzdržavati se od ubijanja, krađe, spolne nečistoće, laži ili upotrebe opojnih sredstava. Manuovi zakoni, djelo koje se bavi pravom, običajem i politikom najčešće je citiran izvornik hinduske etike. Bavi se prije svega dužnošću, bilo općom dharmom ili određenom dharmom koja nastaje iz kaste ili odnosa. Zakoni žele podržati običajnu misao u doba kada joj je prijetila opasnost. Prihvaćaju klasnu strukturu u smislu općeg nastojanja za opće dobro. Svatko treba vršiti funkciju za koju mu njegova priroda najbolje odgovara.

Razmatraju se četiri odvojena reda. Učenik, domaćin, pustinjač i asket trebaju svaki vršiti određenu dužnost. Učenik mora proučavati Vede, svete spise. Postoji svečanost inicijacije za tri gornje klase, odgovarajuća za svaku skupinu, a pravila osobnog pročišćenja, žrtvovanja i jutarnjih i večernjih molitvi koja treba slijediti podučavaju učitelji. Učenik zadobiva podzemni svijet poštujući svoju majku, srednju sferu poštujući oca, a svijet Brahmana (apsolutnog) ako sluša svog učitelja. U novije vrijeme više se naglašava napredak nego ciklusi vremena. Ističu se opće vrijednosti kao što su istinoljubivost, dobrota i ljubav, te potreba da se umanjí patnja. Današnji će Hindus govoriti u općem dobru kao o cilju koji treba postići.

5.2. Dužnosti Hindusa

Dužnosti u kući razlikuju se prema klasama, a dužnosti brahmanske svećeničke kaste najteže su. Mnogi su odvojili sobu za štovanje s oltarom koji sadržava prikaz najmilijeg božanstva ili u siromašnijim kućama, sliku božanstva. Neki imaju mandulu, simbolički prikaz svemira. Vatra i voda upotrebljavaju se za pročišćenje, a tu su i darovi u hrani, cvijeću tamjanu i obojenom prahu za ukrašavanje. Dvaput rođeni Hindui obavljaju svoje obrede tri puta dnevno. Nose svetu vrpču, pamuk nose brahmani (svećenici), konoplju kšatrije (vladari) i vunu vaišye (zemljoposjednici i trgovci). Uz to svaki ima znak kaste na čelu, a ponekad i na rukama i na drugim dijelovima tijela. Rano ujutro, štovanje započinje izgovaranjem mantre, mrmljanjem glasova. Tada vjernik ponavlja ime svog boga, doziva u sjećanje mudrace i poistovjećuje se s brahmanom. On vrši obred gol do pojasa i bosonog, sjedeći na zemlji prekrivenih nogu. Dodiruje šest dijelova svoga tijela, znak boga unutra, te ponavlja svoje molitve i meditira. Obred završava prinošenjem vode i naklonom. Većernje pobožnosti su slične, ali kraće, dok popodnevene mogu uključivati savjetovanje s učiteljem.

Prema knjzi urednika Jakše Opačića u tradicionalnom seoskom društvenom uređenju pripadnost određenoj kasti određivala je većinu vidova života neke osobe. Na taj se način određivalo mjesto življenja, dopuštena interakcija s drugim ljudima, dopušteno dijeljenje hrane s drugim ljudima ili dopušteno sklapanje brakova između određenih ljudi. Posljedica toga je bila vrlo ograničena socijalna pokretljivost, posebno za ljude na najnižim stepenicama društva. Tradicionalno je identitet žene proizlazio iz autoriteta muškarca u njezinu životu. Prije braka to je obično bio njezin otac, nakon udaje njezin muž, a u starosti njezini sinovi. Brak je bio i ostao središnja institucija koja određuje i uređuje hinduistički društveni sustav. Obično se na brak ne gleda kao na formalizaciju romantičnog odnosa nego kao na dogovor između dviju obitelji koje pripadaju sličnim kastama. Mladenka, na koju se u većini hinduističkih zajednica gleda kao na dar njezinih roditelja obitelji mladoženje, često njegovoj obitelji donosi bogatstvo u obliku miraza. Prema raširenu vjerovanju, mladenkini roditelji davanjem svoje kćeri obitelji mladoženje stjeću duhovne zasluge. Iako je u nekim slučajevima dopušteno da se žena uda u obitelj višeg društvenog statusa od njezina, obrnuta se situacija smatra tabuom.

Dok u suvremenom hinduističkom društvenom uređenju prevladavaju institucije kasti i združenih obitelji, primjetno je da su one prošle kroz opsežne promjene, i to većinom zahvaljujući promjenama u ekonomskom uređenju. I položaj žena u društvu doživio je neku vrstu promjene iako i danas prevladava nekoliko tradicionalnih nazora koji se tiču njezine uloge u obitelji. U modernom hinduističkom društvu kasta osobe više ne određuje njezino zanimanje, prihod ili društveni položaj. To posebno dolazi do izražaja u gradskom okruženju, u kojem moderna zanimanja i radna mjesta zaposlenicima priskrbljuju određeni stupanj autonomije u odnosu na kastinska ograničenja. Kasta često prestaje biti bitnom odrednicom identiteta osobe. Urbanizacija i industrijalizacija donjele su nove, brojnije mogućnosti zaposlenja, a moderne obrazovne ustanove novim vještinama poučavaju učenike različitog podrijetla. Mladim je generacijama omogućeno ne samo da se odmaknu od nasljednih obiteljskih zanimanja i steknu vlastito zanimanje nego i da osnuju neovisnu vlastitu obitelj. Kako se sve više žena nalazi u obrazovnim ustanovama i sustavu zaposlenja, one više ne trebaju toliku financijsku podršku muških članova obitelji. Donekle su sposobne steći svoju autonomiju u neovisnost od tradicionalnog ustrojstva obitelji. Dok u nekim slučajevima jezgrovita obitelj zamjenjuje združenu, pojam združene obitelji nastavlja biti glavnim oblikom hinduističkog društvenog uređenja. Obitelji generacijski teže bliskoj povezanosti, posebno sa starijim članovima obitelji, iako ne žive uvijek u blizini mladih članova. Stariji članovi u takvim obiteljima još uvijek imaju priličan autoritet nad mlađima. Roditelji još uvijek vode glavnu riječ u određivanju životnih partnera iz iste kaste za svoje sinove i kćeri, iako u suvremenom hinduističkom svijetu sve veću

popularnost stječe pojam „braka iz ljubavi“ u odnosu na „dogovoreni brak“. Obitelji se okupljaju u prigodama poput rođenja, vjenčanja i smrti i na taj način održavaju osjećaj grupne složenosti. (Beaver,ur.,1998)

5.3. Molitve i svečanosti hinduista

Prema knjizi *Religije svijeta* (Naudin,ur., 2007.) svaka kuća ima oltar sa slikama božanstva koje štiti tu obitelj. Članovi obitelji mole ispred oltara dva puta dnevno. Svatko izgovara svete tekstove, paleći štapiće tamjana, zatim prinosi bogu hranu, cvijeće, vodu, sjemenje i sl. Mnogobrojni obredi čišćenja odvijaju se tijekom dana: ispiranje usta, polijevanje glave. Obrede prate molitve. Vjernik ide u hram posjetiti bogove, odnijeti im žrtvene darove ili slušati recitiranje Veda. Hram je obitavalište jednog glavnog boga, Višnua ili Šive, koji je obično okružen svim ostalim bogovima koji su mu pridruženi. U velikim hramovima svećenik svaki dan prikazuje bogu žrtvene darove kako bi bio blagonaklon prema cijeloj zajednici vjernika. Pjeva himne i u njegovu čast organizira glazbene i plesne priredbe.

Nakon rođenja novorođenčice se prikazuje bogu. Tom prilikom guru, što znači duhovni učitelj, dolazi u kuću obitelji i u usta dojenčeta stavlja kašu od meda i otopljenog maslaca. Deseti dan dijete dobiva ime. U dobi od četiri godine djetetu se obrije glava i ta kosa se kao žrtveni dar prinosi obiteljskim bogovima. Nova kosa koja naraste bit će znak novog života. U obiteljima koje pripadaju jednoj od triju prvih kasta, mladi dječak, u dobi između sedam i deset godina, prolazi ceremoniju inicijacije kojom postaje član svoje kaste. Guru kojeg je izabrao otac omota oko desne ruke i glave mladog hinduista svetu traku koja pokazuje da je od sada po drugi puta rođen. Obredi sklapanja braka traju po nekoliko dana. Supruga, dovedena u svoj novi dom, donosi vatru kućnog ognjišta, sjeda na kožu crvenog bika i zatim gleda poklone sa svojim suprugom. Oženjen muškarac postaje glava obitelji i njegova je zadaća da kroz djecu osigura potomstvo, da bdije nad vatrom ognjišta i da obavlja kućne obrede.

6. BUDIZAM

U knjizi *Religije svijeta* urednika R. Pearce Beavera (1998) navodi se da budističko mišljenje nije usredotočeno na štovanje jedne osobe, ljudske ili božanske. Buddha nije bog, niti je od boga poslani posrednik, on ne može djelovati kao spasitelj ili otkupitelj drugih. Mnogo važnije od Buddhine osobe je ideja nauka. Prema budističkom shvaćanju to je nešto bezvremensko, nije povezano ni s poviješću, niti je podložno promjeni. U skladu s indijskom tradicijom, nauk što ga je Buddha objavio prenosio se najprije usmenom predajom i brižno se pamtio, zapisan je tek kasnije. Vjeruje se da je Buddha nakon buđenja prešao iz neotkupljenog stanja u stanje oslobođenja. Prosvjetljenje i spasenje usko su povezani i to na način koji je specifičan za budizam. Ta veza objašnjava da je spoznaja koju je on primio nešto vrlo različito od intelektualnog razumijevanja na koje zapadnjaci općenito misle kad upotrebljavaju taj pojam. U budističkom smislu to je u osnovi osobita religijska spoznaja koja ide daleko preko granica razuma i uma. Tokom druge noći buđenja Buddha je shvatio zakon koji upravlja beskrajnim ciklusom rođenja, smrti i ponovnog rođenja. Izraz dharma koji se ranije upotrebljavao da se opiše budistički nauk, upotrebljava se i za taj zakon. Prema Buddhi svaki dio svemira, ne samo ljudska bića, podložan je promjenama i propasti. Sve što je stvoreno mora propasti. Osim toga, ni ljudi ni svijet nisu jedinke savršene u sebi i odijeljene od ostalih jedinki. Ti se sastavni dijelovi ne preraspoređuju nasumce. Njima upravljaju strogi zakoni. U slučaju ljudskog bića odlučan je faktor zakon karme, što je izvorno hinduistička ideja. Ona određuje narav ponovnog rođenja svakog pojedinca. Dobra djela izazivaju dobro ponovno rođenje, a zla djela zlo rođenje. To je moralni poredak svijeta, iz kojeg nitko ne može pobjeći. Dharma u smislu zakona ne znači samo taj moralni zakon već i fizičke zakone koji upravljaju svijetom, zapravo označava pojedine dijelove koji ga tvore. Primjeri tih dharmata su četiri elementa: zemlja, voda, vatra i zrak. Nemoguće je sustavno klasificirati dharme. Glavna stvar jest u tom da fizički svijet i sve u njemu proizlazi iz zajedničkog djelovanja tih odvojenih sustavnih dijelova. Osoba je u stvari tok dharmata koji se neprestano mijenja i koji se nakon smrti prestrojava da bi oblikovao novu jedinku, te zbog toga ljudsko biće nije nezavisna cjelina.

Buddha je otkrio četiri plemenite istine. Prva je istina spoznaja patnje, kojom se tvrdi da je svaka pojedinačna egzistencija bijedna i bolna, druga istina se bavi nastankom patnje, koja tvrdi da patnja i svo postojanje ima svoj izvor u želji i neznanju. Treća istina bavi se dokončanjem patnje. Središnji cilj budizma je vječno oslobođenje od patnje. Četvrta istina označava put koji vodi do uništenja patnje. Četiri istine su dovele do rasprave među redovnicima o ispravnom

tumačenju, te su se uskoro izdvojile dvije skupine, suprotstavljene jedna drugoj. Jedna skupina su bili strogi theravade, a druga liberalniji mahasanghike.

Theravade su dobili nadimak Hinayana. Njihov budizam ističe napore pojedinaca prema spasenju i ne zna za božju pomoć u tome. Odbija sve obrede i kipove. Taj strogi nauk je u skladu s naukom samoga Buddhe i njegovih prvih sljedbenika. Takva strogost ne može zadovoljiti potrebe masa, čak se i u onim zemljama gdje je zadržala premoć prilagodila čovjeku s ulice, tako što je uključila štovanje duhova i demona i prisutnost kipova bogova i ostalih duhovnih bića u hramovima.

Mahasanghika su za svoju školu odabrali ime Mahayana. Po njima je spis namjenjen čitavom čovječanstvu. Njihov budizam je čovjekoljubiva i velikodušna religija, koja čini mnoge ustupke narodnoj pobožnosti. Mahayanski budizam pruža mnogo više prostora posebnim kultovima i ritualima.

Kao što je budizam doživio mnoge promjene i razvitke u svojoj ranoj povijesti, isto se događa i danas. U nekoliko zemalja jugoistočne Azije, posebno u Burmi i Šri Lanki, pokušalo se budizam spojiti s marksizmom. Krajem četrdesetih godina tadašnji je predsjednik Burme U Nu uveo i nastojao proširiti socijalni budizam. Prema njegovom mišljenju, privatno vlasništvo, a ponajviše posjedovanje zemlje i njena nepravedna podjela, onemogućava ljudima da vode lagodan život, oslobođen brige i potpuno usmjeren prema religioznim ciljevima. Onaj koji teži nirvani ne smije se mučiti borbom za opstanak niti biti uznemiravan pohlepom za bogatstvima, jer su i jedno i drugo zapreke na putu meditacije. U Europi je budizam postao poznat preko filozofa Arthura Schopenhauera, koji je utjecao na mnoge znanstvenike i umjetnike, uključujući i kompozitora Wagnera.

6.1. Podjela Budizma

Prema knjizi *Religije svijeta* (Naudin, C., ur., 2007.) budizam se može podijeliti na Hinajana-budizam te Mahajana-budizam.

Hinajana struju budizma danas prakticira 35% budista. To je glavna religija u Šri Lanki, Burmi, Tajlandu, Kambodži i Laosu. Vjernici strogo primjenjuju buddhino pravilo života. Nastoje naći utočište u Buddhi, u dharmama (Buddhinim propovijedima) i sanghama (zajednici). Hinajana-budizam ponajprije je pravilo samostanskog života, bez vrhovnog božanstva. Vjernici ispunjavaju zabrane: zabranjeno je ubiti, krasti, počiniti preljub, lagati, konzumirati pića koja opijaju.

Redovnici izabiru vrstu života u kojim se povlače iz društva da bi meditirali i okupljaju se u zajednicu. Oni jedu samo jednom na dan, žive od milostinje. To su redovnici-prosjaci. Osiguravaju obrazovanje djeci, svečano slave obrede ređenja, sklapanje brakova i pokapanja. Svake se godine slavi osnivanje zajednice i trenutak kada redovnici ostaju u samostanu za vrijeme kišnog perioda.

Mahajana struja budizma danas okuplja 60% budista. Najviše se prakticira u Kini, Koreji, Japanu, a također i u Nepal, Mongoliji i Vijetnamu. Mahajana budisti tumače Buddhinu poruku u puno širem smislu. Oni u isto vrijeme štiju hinduistička božanstva i božanstva neke druge religije, na primjer taoizma u Kini ili šintoizma u Japanu. Osobito štiju različite kipove Buddhe, od kojeg su napravili boga. Stvorili su kult bodhisattva, ljudi koji su ispunjeni mudrošću i koji su se odlučili posvetiti spasenju drugih. Najobožavaniji među njima je Avalokitešvara koji ima nekoliko ruku i mnogobrojne glave, simbolizirajući tako beskrajnu pomoć koju pruža ljudima. Za vrijeme svečanosti redovnici prekrivaju Buddhin kip tkaninom, zlatom i nakitom. Vjernici nose hranu, cvijeće ili tamjan za žrtvene darove. Izgovaraju molitve sjedeći kraj Buddhinih nogu i tako meditiraju.

6.2. Svetkovine budizma

Svi budisti slave svetkovine koje podsjećaju na velike događaje iz Buddhinog života. Hodočašća periodično privlače mnoštvo vjernika u mjesta u kojima je živio Buddha. Tamo se vjernici dolaze moliti u mnoge hramove te se ničice bacaju pred Buddhinim likovima. Rituali su različiti u različitim djelovima zemlje, vjernici mogu sjediti na zemlji prekriženih nogu i ruku položenih na koljena, ničice se ispružiti na tlo licem prema zemlji, mogu prebirati brojanicu ponavljajući redom svete formule ili mogu koristiti molitveni mlin. U travnju se slavi Buddhino rođenje. U nekim se zemljama u hramovima podiže oltar od cvijeća, na koji se postavlja kip djeteta Buddhe, koji se poljeva slatkim čajem. U srpnju se slavi spomen Buddhine smrti. Toga dana budisti ukazuju čast duhovima mrtvih paleći male svjetiljke koje stavljaju da plutaju na vodi. Za vrijeme svetkovina održavaju se priredbe. Redovnici nose maske i kostimiraju se kako bi odglumili događaj koji se slavi. Ponavljaju mnogobrojne legendarne priče koje je stvorio Buddhin život.

6.3. Budistička obitelj i odgoj

Obitelj je najvažnija u svim budističkim zajednicama. U većini tradicionalnih budističkih društava brak je ipak svjetovna stvar. Povezan je sa svjetovnim i obavlja se bez prisustva religijske osobe. Ne postoji koncept svetih zavjeta kojima se priseže Bogu jer budizam nije teistička religija u strogom smislu te riječi. Iz istog je razloga brak u budističkim zajednicama, barem prije razdoblja europske kolonijalne vlasti, bio neposredan, svjetovni događaj koji je ženama davao prava o kojima su žene na Zapadu tada mogle samo sanjati. Promjene su se dogodile pod utjecajem kolonijalizma, kršćanstva i globalizacije. Neke budističke mladenke na šri Laanki danas nose bijelo, boju koja se tamo tradicionalno povezuje s pogrebima i sterilnošću. Tijekom obreda pjevaju se vjerski stihovi, a ponekad u tome sudjeluju i redovnici. Rastava je uvelike otežana.

Djecu se dočekuje s radošću, iako postoji priznanje da ljubav i povezanost, povezani s roditeljstvom, imaju cijenu i uzrokuju bol, njegove pozitivne slike raširene su u svim školama budizma. Zbog budističkog vjerovanja u ponovno rođenje na djecu se gleda kao da na svijet dolaze s osobnom poviješću. Ona nisu imovina svojih roditelja jer su dosad živjela mnogo života. Tomu se dodaje i vjerovanje da je ljudski život iznimno dragocjen. To je mogućnost duhovnog napretka koju se ne smije propustiti. U tibetanskoj tradiciji postoji i meditacija kojom se usredotočuje na dragocjenost ljudskog života. Prema drevnom tekstu theravadske tradicije, Sigalovada suttu, obiteljske odnose treba urediti prema recipročnim skupinama dužnosti koje gotovo da nisu u skladu s modernim poimanjem ljudskih prava. Žene široj obitelji trebaju ponuditi gostoprimstvo, pokazati vjernost, brinuti se za dobra koja im donese muž i spretno obavljati svoje ostale dužnosti. Muževi su zauzvrat dužni iskazati poštovanje, ljubaznost i vjernost, ženama dati autoritet i osigurati im odjeću i nakit. Sluge trebaju dobro obavljati svoj posao i ustajati prije svojih poslodavaca, no poslodavci im zauzvrat trebaju davati poslove sukladno njihovoj snazi te se o njima trebaju brinuti kada su bolesni, oskrbljivati ih hranom i plaćom te im davati dopust. Vremena su se promijenila otkako je napisan taj govor, no njegovi su temeljni ideali još uvijek utjecajni u budističkim obiteljima.

Tradicionalni budistički prikaz države prikaz je monarha kojeg savjetuje redovnička zajednica, stvarajući boljitak društva uz pomoć mudrog zakonodavnog sustava i ekonomske pravednosti, primjerice osiguravajući siromašnima sredstva za život. Širenje demokratskih modela dovelo je do promjene tog ustrojstva, iako redovnička zajednica u nekim zamljama još uvijek samu sebe smatra savjetnikom države. Moglo bi se raspravljati o činjenici da je budizam

oduvijek nudio demokratski model društvenog ustrojstva. Danas se budizam prakticira u različitim vrstama političkog ustrojstva. Stereotip vezan za budizam kaže da on podrazumijeva povlačenje iz društva zbog naglaska na nevezivanje. To je stereotip koji navodi na pogrešno mišljenje. Za budista se nevezivanje tiče svega što uzrokuje razaranje društva poput sebičnosti, pohlepe, ljutnje, nasilja i ljubomore. Nema ništa zajedničkog s nedostatkom suosjećanja ili ravnodušnošću. Zapravo je jedan od doprinosa koje budizam može ponuditi svijetu njegov naglasak na suosjećanje i ljubaznost koje je moguće ostvariti kad se kontrolira pohlepa, mržnja, ljubomora i konkurentnost.(Jakša Opačić,ur. 2009.)

7. NENASILJE KAO ZAJEDNIČKA BIT SVIH RELIGIJA

U svom radu Ivo Marković navodi da je mir samo središte duhovnosti svake religije, mir je u suvremenom svijetu najveći izazov religijama i mir je najveće zajedničko iščekivanje čovječanstva od religija. S obzirom na mir u suvremenom svijetu postoji vrlo ambivalentan pogled na religije: s jedne strane postoji strah da religije mogu biti nadahnuće fanatičnom heroističkom terorizmu koji može dovesti svijet do sukoba civilizacija, s druge strane religije se vidi kao najsnažniji pokretači mirovnog pokreta, nadahnuće radikalnog nenasilja i garanta trajnog svjetskog mira u kojemu se svi sukobi rješavaju mirnim putem. Mir je u središtu duhovnosti svake religije. U Starom zavjetu mir se kaže šalom i znači biti zdrav, uredan i sretan. Mir s Bogom odražava se i u životu zajednice kao vrijeme bez nepravde, nasilja i rata, vrijeme sklada i povezanosti među ljudima. U Novom zavjetu mir je djelo Božje u svijetu po Isusu. Mirotvorstvo je najviša povezanost s Bogom koja se svjedoči životom u kršćanstvu.

U islamu je mir jedno od Božjih imena. Kada muslimani na hodočašću u Meki ulaze u najsvetiji prostor islama zazivaju boga da im podari mir. Sama riječ „islam“ znači ujedno i predanost i mir. Mirotvorstvo je u islamu jedna od najvećih moralnih vrlina i zato se muslimane potiče da žive u miru jedan s drugim. Mir znači da nitko ne vrijeđa druge i to je zapravo mir za koji se islam bori. Islamsko značenje mira obuhvaća „biti dobro,“ „mir i zdravlje,“ „mir u ovome kao i u slijedećem svijetu“, navodi autor.

Poput židova u Hebrejskoj Bibliji i suvremeni muslimani i kršćani shvaćaju mir kao sklad, povezanost i posvemašnji način života. Povremeno vjernici teže prenaplašavanju duhovne strane mira na račun aktivne izgradnje pravde i nenasilja kao temeljnih pretpostavki mira. Vjera je nespojiva s nasiljem. Vjera kao odnos s Bogom, kao prihvaćanje objave, ne može nikako opravdavati nasilje kao povredu i prezir integriteta i slobode drugoga čovjeka, kao posvemašnje gaženje dostojanstva drugoga čovjeka, kao podvrgavanje, razaranje i uništenje drugoga čovjeka. Bilo kakva povezanost vjere i nasilja protivna je osnovnim polazištima vjere; svaki kompromis s nasiljem odstupanje je od vjere, odnosno to je podmetanje zla i nasilja pod okrilje vjere. Istinski vjernik svake religije radije će pretrpjeti nasilje, nego ga sam počinuti, zapravo to je bit svakog istinskog susreta s božanskim. Mnogim se kršćanima ta tvrdnja čini da je samo srž evanđeoske vjere, da je srž kršćanske Biblije, no to nije točno, to jednako vrijedi i za hebrejsku Bibliju, odnosno Stari zavjet, i za Kur'an čija je objava jednako nespojiva s nasiljem, a nenasilje je također temeljna okosnica istočnih duhovnosti. Dakle, uvjetno se može postaviti

kriterij da je nenasilje znak kvalitete razvitka svake religije, u osnovi objaviteljskog susreta s božanskim je nenasilje.

Autor govori da je u gotovo sve ratne sukobe uvučena religija kao opravdanje nasilja. Kršćani su stoljećima u ime Božje vodili križarske ratove protiv islama i istjerali židove i muslimane iz zemalja koje držali svojim, muslimani su u ime Božje osvajali kršćanske zemlje, religije su se širile ognjem i mačem. Toj ljudskoj konstrukciji boga, suprotno svim iščekivanjima, dolazi Bog objave koji se predstavlja kao posvemašnja ljubav i milosrđe, te Bog vjere koja se živi kao opraštanje, pomirenje, sućut i ljubav.

Autor navodi da je u suvremenom svijetu povezanost religija s ratom i religijsko nadahnuće nasilju najspornije područje religijske vjerodostojnosti. Središnji suvremeni okvir i izazov vjere je nenasilje. Imperativ je trenutka da se vjera vjernika više neće moći živjeti bez temeljnog obračuna s nasiljem. Nenasilje ima snagu trenda kao općeg osjećanja života još iz mirovnog pokreta u hladno-ratnom okruženju, a novi mu zalet daje politička manipulacija vjerom i ratna upotreba vjere na svim stranama suvremenoga svijeta. Povijesni lom odnosa vjere i nasilja svakako označava 11. rujna 2001. kada su u SAD vjerskim nadahnućem napadnuti simboli moći zapadnog (kršćanskog) svijeta i doveli svijet pred sukob civilizacija islama i kršćanstva. Odlučujući mirovni poticaji suprotstavljanja negativnome trendu nasilja i sukoba uvelike dolaze iz religijskog nadahnuća i mirovni potencijal religija ulijeva nadu da će čovječanstvo smoći snage sve svoje sporove rješavati mirnim putem i izgrađivati svijet zasnovan na ljudskim pravima i pluralnosti i jednakosti svih kultura, religija i uvjerenja.

Iz patnje svjetskih ratova 20. stoljeća, oružane prijetnje samouništenjem, iz stalnih ratnih sukoba diljem svijeta, nastao je mirovni pokret na nadama većine čovječanstva da je moguće izgraditi svijet u kojemu će se sporovi rješavati mirnim putem. Najvažniji plod tih mirovnih energija je nenasilje. S druge strane besmisao nasilnog rješenja sukoba ostavlja trag u iskustvu ljudi kao u ratu raspada Jugoslavije, tragične pobune u Mađarskoj naspram čehoslovačkom nenasilnom otporu.

Nagomilani problemi svijeta koji dovode čovječanstvo na rub opstanka prisiljavaju na skidanje maski s institucija koje su duboko u sebi zasnovane na nepravdi i nasilju. U društvenim znanostima, filozofiji i teologiji tema nenasilja je središnja tema, a osobito u trendu osjećanja života sve većeg broja ljudi, nenasilje postaje životna odluka.

8. ZAKLJUČAK

U radu je prikazano da su u prošlosti religije bile u sukobu, što zbog neznanja, što zbog naslinih pokušaja širenja istih. Međutim, u novije vrijeme, dolaskom do novih spoznaja, i zbog neizbježnog mješanja ljudi, ponajviše u razvijenim krajevima svijeta, dolazi do potrebe da se nesuglasice izmire. Pojavom interkulturalizma, sve se više jača svijest o međusobnoj toleranciji, ali i razmjeni iskustava i spoznaja među religijama.

Religije obrađene u ovom radu u svojoj srži ne sadržavaju poticaje na nasilje ili na netrepeljivost prema drugima. U suštini se sve zalažu za poticanje stabilnih obitelji, sa istaknutim brojnim vrijednostima, poput vjernosti bračnom drugu, skromnosti, marljivosti, poštovanja i pomaganja drugima. Nasilje koje proizlazi iz religija, u prošlosti je bilo vođeno krivim idejama, a danas, pogotovo u islamskim zemljama, ono može proizaći iz pogrešnog tumačenja svetih spisa.

Religija predstavlja neizostavan dio života za većinu svjetske populacije. Sve više država na svijetu postaju multireligijske, gdje su pripadnici različitih religija u stalnom kontaktu. Stoga je potrebna suradnja, ne samo vjerskih vođa, nego i pojedinaca, kako bi se smanjila međusobna neupućenost, koja može dovesti do nepotrebnih razmirica.

9. LITERATURA

1. Kueng, H., (1994), Kršćanstvo i svjetske religije: uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom, Zagreb, Naprijed
2. Religije svijeta (2009), urednik: Vid Jakša Opačić, Zagreb, Mozaik knjiga
3. Religije svijeta (1998), urednik: R.Pierce Beaver (et al.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost
4. Religije svijeta, enciklopedija za mlade (2007), urednik: Claude Naudin (et al.), Zagreb, ABC naklada
5. Ratzinger, J., (2007), O vjeri, nadi i ljubavi, Split, Verbum
6. Self, D., (1998) Religije svijeta, Zagreb, Mozaik knjiga
7. Bognar, L. (2010), Interkulturalizam i civilno društvo, dostupno na: <http://ladislav-bognar.net/drupal/node/98> (7.9. 2011.)
8. Đorđević, D.B. , (2008), Intedrkulturalizam-poželjan ishod religijskog dijaloga, sociološka luča, dostupno na: <http://www.socioloskaluca.ac.me/Prvi%20broj%202008.htm> (19.8.2011.)
9. Marković,I, Kultura religija: mir, nenasilje i vjera, dostupno na: http://www.odgoj.com/index.php?option=com_content&view=article&id=302:kultura-religija-mir-nenasilje-i-vjera&catid=48:mirovni-i-interkulturalni-odgoj (7.9. 2011.)
10. Interkultura, interkulturalni centar, dostupno na: http://www.interkultura.hr/hrv/o_nama.htm (7.9.2011.)